
Chełmno, gm. Dąbie, woj. konińskie

Informator Archeologiczny : badania 31, 284-285

1997

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

w. Odkryto obiekt gospodarczo – produkcyjny ze śladami drewnianej konstrukcji zadaszającej (dołek postłupowy), zawierający dużą ilość kafli płytowych polewanych oraz miskowych o okrągłych, dobrze wyodrębnionych dnach i trójkątnych wylewach, datowanych na XVI – XVII w. Była to prawdopodobnie pozostałość pieca do wypalania kafli i naczyń.

Materiały z badań przekazano do Muzeum Chełmskiego w Chełmie, dokumentacja z badań znajduje się w archiwum PSOZ w Chełmie.

CHEŁMNO, gm. Dąbie, woj. konińskie

- pałac nowożytny

Sondażowe badania wykopaliskowe w miejscu, gdzie znajdował się zniszczony w 1943 r. pałac, na terenie obozu śmierci w Chełmnie.

Obóz w Chełmnie powstał w celu uśmiercenia ludności żydowskiej w stworzonej przez hitlerowski okupanta jednostce administracyjnej tzw. Kraju Warty. Na usytuowanie obozu we wsi Chełmno wpłynęły przede wszystkim dogodne warunki lokalizacyjne i komunikacyjne. Wioska leżała przy drodze prowadzącej do Łodzi (około 70 km), z Kołem połączona była koleją wąskotorową. Samo Koło stanowiło ważny punkt komunikacyjny na szlaku kolejowym: Poznań - Konin - Kutno. W niewielkiej odległości od wsi (3-6 km) znajdowały się gęste tereny leśne. Przy wjeździe do Chełmna od strony Koła zlokalizowany był zaniedbany majątek, na który składały się: pałac, spichlerz, zniszczona oficyna i kilka budynków gospodarczych otoczonych parkiem. Dodatkowym elementem, który wpłynął na wybór tego miejsca, było usytuowanie majątku na wysokiej skarpie, cofnięcie zabudowań od strony drogi o około 150 m. Wszystko to pomagało maskować rozgrywające się tam dramaty. Teren ten dodatkowo otoczono z trzech stron ponad dwumetrowym drewnianym parkanem; od strony Neru wystarczyło ogrodzenie z metalowej siatki, ponieważ dziedziniec gdzie rozładowywano transporty zasłonięty był przez pałac i park.

Na potrzeby obozu przejęto leżący w pobliżu kościół (do przechowywania w pierwszym okresie funkcjonowania obozu rzeczy pomordowanych i w drugim okresie samych ofiar) oraz kilka sąsiednich budynków we wsi, skąd wysiedlono miejscową ludność. Obóz składał się z dwu części: terenu pałacu i przyległych budynków oraz polan w lesie, gdzie grzebano ciała ofiar.

Majątek (zabudowania i park), na terenie którego okupanci zlokalizowali obóz śmierci w Chełmnie obejmuje około 3,5 ha. Pierwotnie obok pałacu znajdował się spichlerz, zabudowania gospodarcze i zniszczona oficyna dworska.

Ruiny pałacu zostały częściowo uporządkowane i rozebrane w ramach zacierania śladów jeszcze w czasie funkcjonowania obozu. Na podstawie wywiadów z miejscową ludnością wiadomo było, że po wojnie zachowała się część piwnic z fragmentami bielonych tynków, na których zachowały się w kilku przypadkach jakieś ślady napisów. Okoliczni mieszkańcy zaczęli pozyskiwać z ruin materiał budowlany. Nikt nie potrafił określić co pozostało ze zniszczonego budynku. Teren pałacu został wyrównany, porósł krzewami i drzewami. Przez lata jedynym śladem rozegranej tu tragedii był niewielki obelisk z lakonicznym napisem w języku polskim i żydowskim „Miejsce uświęcone krwią tysięcy ofiar ludobójców hitlerowskich. Cześć ich pamięci” wzniesiony w 1957 r. przez gminy żydowskie z Łodzi i Włocławka w miejscu pochówku ostatnich ofiar.

W 1990 r. Muzeum Okręgowe w Koninie obok obelisku umieściło tablicę z informacją o tej części obozu. W 1995 r. Towarzystwo Przyjaźni Niemiecko-Żydowskiej z Hamburga w ramach upamiętnienia „ Drogi Śmierci „, wiodącej od dworca w Kole do Chełmna postawiło tu głąz z tablicami pamiątkowymi w językach polskim i niemieckim.

Aktualnie około 1/4 terenu, na którym stał pałac (południowo-wschodnia partia) jest w rękach prywatnych (Jadwiga i Kazimierz Pyszkowie). Stanowi go nieużytek usytuowany na samej krawędzi wysokiej skarpy, od pozostałej partii rozdziela go ogrodzenie z siatki drucianej.

Decyzją WKZ w Koninie obszar pałacu i przyległy teren majątku został wpisany do rejestru zabytków (nr rej. 509/250 z 8 sierpnia 1994 r.).

W 1945 r. w ramach zbierania materiałów dowodowych sędzia W. Bednarz przeprowadził w pobliżu pałacu badania w postaci kilku niewielkich sondaży. Dotychczas były to jedyne badania na tym terenie.

W czerwcu 1997 r., dzięki dotacji Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa, Muzeum Okręgowe w Koninie pojęło prace w rejonie pałacu. Ślady jego były bardzo słabo czytelne na powierzchni. Cały teren gęsto porastały drzewa i krzaki, gdzieniegdzie tylko można było dostrzec gruz ceglany. W części południowo-wschodniej (obecnie znajdującej się w posiadaniu rodziny Pyszków) gruz był w kilku miejscach spiętrzony (20-30 cm nad powierzchnię) obok niego (od strony wschodniej) występowało niewielkie, nieckowate zakłębienie wypełnione głównie drobnym, żółtym piaskiem. Obecnie trudno określić czy jest to związane z wysadzeniem pałacu czy jest to rezultat „prac poszukiwawczych” prowadzonych po wojnie.

Prace badawcze na tym terenie Muzeum projektowało podjąć już od kilku lat. Należało dokładnie w terenie określić stan zachowania relikwów pałacu, od tego w dużej mierze uzależnione były wszystkie działania upamiętniające i konserwatorskie, należało uzyskać rzut z podziałem wewnętrznym, wreszcie równie ważnym elementem było uzyskanie materiału zabytkowego dla placówki muzealnej w Chełmnie. Drugoplanowym celem badań było prześledzenie powojennych losów tego miejsca.

Najważniejszymi wynikami badań było uchwycenie zasięgu pałacu, którego długość wyniosła 41.65, zaś szerokość 13.68 m. Znalaziono jednocześnie odpowiedź na pytanie - w jakim stanie znajdują się relikwty pałacu. Ważnym osiągnięciem jest odsłonięcie centralnego korytarza, biegnącego przez poziom piwnic na długości 32.80 m. Korytarz ten o szerokości 1.20 jest najprawdopodobniej świadkiem ostatniej drogi ofiar z „przebieralni” do samochodu gazowego.

Ustalono, że piwnice południowe były dłuższe (5.30 m) od północnych (4.75 m), szerokości ich nie udało się ustalić z powodu zbyt wąskich sondży.

Na podstawie obserwacji zachowanych fragmentów tynków stwierdzić można, że ściany korytarza i cel były bielone (zachowało się kilka warstw wapna w tym też z domieszką niebieskiej farbki).

Badania wykazały również, że w szczytowej ścianie zachodniej (od strony spichlerza) nie było klatki schodowej, co wyklucza możliwość podstawiania w tym miejscu samochodu gazowego. Ważnym odkryciem było też stwierdzenie we wschodniej części pałacu obecności dwu poziomów piwnic.

Dzięki badaniom Muzeum w Chełmnie pozyskało wiele ważnych eksponatów.

Cieszyn-Wzgórze Zamkowe, st. 1, woj. bielskie - patrz: późne średniowiecze

DĄBROSZYN, kościół św. Józefa, gm. Witnica, woj. gorzowskie

- krypta kościoła

Prace archeologiczno-konserwatorskie, rozpoczęte w październiku 1997 roku z inicjatywy oraz pod auspicjami Polsko-Niemieckiego Stowarzyszenia Educatio Pro Europa Viadrina. Dzieło sfinansowane przez Euroregion Pro Europa Viadrina (z funduszy PHARE), Miasto i Gminę Witnica oraz Służbę Ochrony Zabytków w Gorzowie Wlkp.

Kościół p.w. św. Józefa w Dąbroszynie, położony jest w centralnej części wsi Dąbroszyn. Wzniesiony został w latach 80-tych xvii wieku, jako budowla założona na planie krzyża greckiego. We wnętrzu kościoła znajduje się m in. Mauzoleum z pomnikami epitafornymi właścicieli dóbr dąbroszyńskich; w północnym ramieniu transeptu krypta grobowa usytuowana pod nawą kościoła z wejściem od południowego ramienia transeptu

Wyniki badań będą opublikowane w Archeologii Środkowego Nadodrza.

DOBCZYCE-Zamek, st. 7, gm. loco, woj. krakowskie, AZP 106-58/36

- zamek późnośredniowieczny i nowożytny

Ratownicze badania wykopaliskowe, przeprowadzone w terminie od 16 lipca do 23 października przez mgr Ewę Kwaśniewską (Muzeum Archeologiczne w Krakowie). Finansowane przez Muzeum Regionalne PTTK w Dobczycach. Drugi sezon badań.

Wykonano 1 wykop — II/97 wzdłuż zachodniego lica ściany „izby wielkiej”, w narożniku północno-wschodnim części zachodniej obecnego dziedzińca dolnego (dawnej „kuchni”). Wykop eksplorowano trzema odcinkami: a-c.